

Please note! This is a self-archived version of the original article.

Huom! Tämä on rinnakkaistalenne.

To cite this Article / Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Kukkonen, H. 2018. Osaamisperusteisuus ja opettajan identiteetti. Teoksessa Kukkonen, H. & Raudasoja, A. (toim.) Osaaminen esiin: Ammatillisen koulutuksen reformi ja osaamisperusteisuus. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu, 24-35.

URL: <http://julkaisut.tamk.fi/PDF-tiedostot-web/A/23-Osaaminen-esiin.pdf>

OSAAMISPERUSTEISUUS JA OPETTAJAN IDENTITEETTI

Harri Kukkonen

ABSTRAKTI

Osaamisperusteisuuden vahvistamisen ja reformin myötä ovat monet perinteiset ammatillisen koulutuksen lähtökohdat, käytänteet ja rooliasetelmat kyseenalaistuneet. Opetus- ja ohjastyöhön kohdistuvat muutokset saattavat käynnistää identiteettityön prosessin, joka koskettaa syvästi opettajan käsitystä itsestään ja omasta osaamisestaan. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan osaamisperusteisuuden vahvistamisen vaikutuksia opettajan työhön ja toimintaan identiteettityön näkökulmasta. Tutkimuksen aineisto koostui viiden ammatillisella toisella asteella opetus- ja ohjaustyössä työskentelevän henkilön teemahaastatteluista.

Tutkimuksen keskeinen tulos oli, että osaamisperusteisuuden mukainen toiminta edellyttää opettajalta moni-identtisyttä, eräänlaista laajaa identiteettikirjoa. Laaja identiteettikirjo auttaa tunnistamaan, minkälainen toiminta on tarkoituksenmukaista kussakin tilanteessa niin yksittäisten opiskelijoiden, opiskelijaryhmän, kollegojen sekä työelämän ja muiden sidosryhmien edustajien kanssa. Samalla moni-identtisyys vaatimus saattaa kuitenkin pirstaloittaa opettajan käsitystä itsestään ja osaamisestaan. Kun opettajalle ei enää riitä pelkästään oppiaineeseen tai ammattinimikkeeseen perustuva identiteetti, on tärkeää, että häntä tuetaan uudenlaisen identiteetin rakentumisessa.

Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää pyrittäessä tukemaan ammatillisten oppilaitosten henkilökuntaa ja opiskelijoita kohtaamaan osaamisperusteisuuden ja reformin edellyttämiä muutoksia. Niitä voidaan käyttää myös ammatillisessa opettajankoulutuksessa sekä erityisopettaja- ja opinto-ohjaajakoulutuksessa.

Asiasanat: opettajan identiteetti, osaamisperusteisuus, positointi, ammatillinen toinen aste, reformi

JOHDANTO

Osaamisperusteisuus on terminä ollut käytössä ammatillisen toisen asteen koulutuksessa jo useita vuosia mutta sen toteuttamisesta on vielä olemassa erilaisia tulkintoja. Tämä saattaa lisätä hämmennystä ja epätietoisuutta siitä, mitä opettajalta nyt odotetaan, mikä on erilaista sekä missä asioissa voi toimia niin kuin ennenkin ja missä pitää toimia jotenkin toisin. Tutut toimintatavat perustuvat usein ns. hiljaiseen eli vaikeasti sanoiksi puettavaan tietoon ja niiden muuttaminen on työlästä. Tällainen tieto liittyy käsityksiin sujuvasta toiminnasta, hyvistä työkäytännöistä ja siitä, onko oma työ laadultaan ja määrältään riittävää. (Kukkonen & Jussila 2015.)

Osaamisperusteisuuden vahvistamisen myötä opettajat ovat joutuneet arvioimaan uudelleen käsityksiään oman osaamisensa ja tietämisensä riittämisestä sekä syvemminkin käsityksiään itsestään opettajana. Tällöin voidaan puhua identiteettityöstä. Kun opettaja arvioi omia käsityksiään (oman ammattialansa) opettajana olemisesta sekä toimintaansa opiskelijoiden kanssa ja työyhteisön jäsenenä, hän pohtii omaan identiteettiinsä liittyviä kysymyksiä (Timoström & Ugaste 2010, 1564). Erilaisten muutostilanteiden yhteydessä on tärkeää muistaa, että identiteettiä ei anneta ihmiselle ulkoapäin, vaan se on jotakin, minkä ihminen itse luo ja mitä hän ylläpitää itsestään sekä tekemiensä tulkintojen pohjalta että häneen kohdistuvien odotusten pohjalta. Identiteetin rakentumisessa ja uudelleenmuotoutumisessa on siis keskeistä ihmisen oma kokemus.

Identiteettityössä on tärkeää tunne siitä, että ollaan yhteisen tehtävän edessä eikä yksittäisen opettajan tarvitse ratkoa kaikkea yksin. Yhteinen käsitys osaamisperusteisuudesta, mitä se tarkoittaa ja mitä se edellyttää eri toimijoilta auttaa ymmärtämään ja hyväksymään myös muutosprosessin aikaisia tunteita (Kukkonen & Jussila 2016). Epävarmuutta ja jopa ahdistuneisuutta aiheuttavien tilanteiden ja toimintojen sietämisellä saattaa olla myös positiivisia seurauksia, sillä on mahdollista, että ne lisäävät tehokkuutta, joustavuutta ja sinnikkyyttä (Bullough, Renko & Myatt 2014). Ihmettely, epäröinti ja vastustus ei siis aina tarkoita uuden hylkäämistä, vaan on keskeinen osa uusien mahdollisuuksien ja myös uhkien tunnistamista.

OPETTAJAN AMMATILLINEN IDENTITEETTI

Opettajan ammatillinen identiteetti tarkoittaa henkilön elämänsä historiaan perustuvaa käsitystä itsestä ammatillisena toimijana. Se sisältää opettajana olemista koskevat uskomukset, mielenkiinnon kohteet, arvot, tavoitteet, tulevaisuuden päämäärät sekä näkemykset siitä, mihin hän kokee kuuluvansa. Identiteettiin liittyvien kysymysten huomioonottaminen on osaamisperusteisuuden ja reformin yhteydessä tärkeää siksi, että opettajan käsitys omasta ammatillisesta identiteetistään vaikuttaa hänen ammatilliseen kehittymiseensä ja kykyyn toimia muutoksessa ja uusissa tilanteissa (Beijaard, Verloop & Vermunt 2000; Beijaard, Meijer, & Verloop 2004; Vähäsantanen 2013; Ropo 2015).

Tässä tutkimuksessa on lähtökohtana kaksi näkökulmaa opettajan identiteettiin: identiteetin monitasaisuus ja opettajan työn erilaiset asiantuntemuksen muodot. Identiteettityö edellyttää suhteen luomista erilaisiin kulttuurisiin, yhteisöllisiin ja yksilöllisiin tekijöihin (Yrjänäinen & Ropo 2013). Tämä tulee hyvin esille osaamisperusteisuuden vahvistamiseen liittyvässä muutoksessa, sillä se vie opettajan pohtimaan omaa toimintaansa laajemmin kuin vain ajantasaisten sisältöjen ja uudenaikaisten menetelmien tai digitalisaation näkökulmasta. Opettaja kohtaa kysymyksiä, jotka koskevat yleisesti opettajan työtä, tehtäviä, vastuita ja velvoitteita (kulttuurinen tai yhteiskunnallinen taso), yksilöiden ja ryhmien välisiä kommunikaatio- ja vuorovaikutusprosesseja (yhteisön taso) sekä omia sisäisiä tietämyksen rakentumisen prosessejaan (yksilötaso). Ammatillinen identiteetti toimii perustana sille, millaisia tulkintoja opettaja tekee itsestään opettajana ja ohjaajana, erilaisten yhteisöjen jäsenenä sekä opettajaprofession edustajana (Kukkonen, Tapani, Ilola, Joensuu & Ropo 2014).

Opettajan ammatillisen identiteetin voidaan ajatella rakentuvan myös kolmelle erilaiselle asiantuntemukselle: substanssin hallintaan perustuva asiantuntemus, didaktinen asiantuntemus ja pedagoginen asiantuntemus. Opettajan ammatillinen identiteetti koostuu yleensä yhdistelmästä, jossa nämä osat painottuvat eri yksilöillä eri tavalla. (Beijaard, Verloop & Vermunt 2000.) Ammatillisessa koulutuksessa oli pitkään vallalla käsitys, että opettajan hyvä toiminta perustuu ensisijaisesti oppisisällön eli *substanssin asiantuntemukselle* opetettavassa aineessa. Nykyään tätä pidetään liian kapea-alaisena mutta tällaisen asiantuntemuksen täydellinen kieltäminen ei kuitenkaan ole perusteltua. Opettajalla on oltava sisällöllistä asiantuntemusta voidakseen muotoilla hyviä tehtäviä, arvioida opiskelijoiden oppimista ja osaamisen karttumista sekä kehittää koulutusta. (Beijaard, Verloop & Vermunt 2000.)

Opettajan *didaktiseen asiantuntemukseen* kuuluvat esimerkiksi erilaiset opettamisen mallit. Näissä kuvataan miten opetuksen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin tulisi tapahtua. Konstruktivistiseen lähestymistapaan perustuvissa malleissa korostetaan reflektointia ja kokemuksista oppimista. Tämä on muuttanut opettajan roolia niin, että opettajan didaktisessa asiantuntemuksessa painottuu ohjaaminen ja myös opiskelija saa vastuuta oppimisen prosessien kontrolloimisesta. (Beijaard, Verloop & Vermunt 2000.)

Kun didaktisessa näkökulmassa huomio on oppijan ja opittavan asian suhteessa, *pedagoginen asiantuntemus* liittyy oppijan ja opettajan suhteeseen. Tällöin joudutaan pohtimaan myös muita kuin sisältöjen oppimiseen liittyviä kysymyksiä. Erilaiset kohtaamiseen, yhteistyöhön ja yleensä koulutuksen tarkoitukseen kuuluvat arvot ja arvostukset ovat koko ajan läsnä opettajan työssä, joten hänen on osattava tunnistaa ja pohtia niiden merkitystä ja näkymistä toiminnassaan. (Beijaard, Verloop & Vermunt 2000.)

Edellä kuvattuja identiteetin kerroksellisuutta ja opettajan asiantuntemuksen muotoja pidetään tässä tutkimuksessa perustana, jolle opettajan tietäminen, osaaminen ja käsitys itsestä opettajana rakentuvat.

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimusaineisto koostuu viiden ammatillisella toisella asteella opetus- ja ohjaustyössä toimivan henkilön teemahaastatteluista. Osallistujat (kolme naista ja kaksi miestä) olivat eri-ikäisiä, usean vuoden opettajakokemuksen omaavia ja yhden ammatillisen oppilaitoksen eri toimipisteistä. Kolme heistä toimi opettajina ja kaksi erityisopettajina. Kaksi toimi myös tiimivastaavana. Tutkimuskysymys oli: *Miten osaamisperusteisuus vaikuttaa opettajan työhön ammatillisen toisen asteen koulutuksessa?*

Aineiston analysoinnissa käytettiin menetelmänä positiointia, joka kuvaa tapaa, millä ihminen yrittää kuvailla ja ymmärtää asioita, ilmaista omia käsityksiään sekä myös vaikuttaa toimintaan (Harré & van Langenhove 1999). Haastatteluista identifioitiin ilmaisuja ja kuvailuja, jotka liittyivät identiteetin kerroksellisuuteen ja identiteettityön prosesseihin.

TUTKIMUKSEN TULOKSET – OPETTAJAN IDENTITEETTIKIRJO

Seuraavassa kuvaan osaamisperusteisuuden vaikutuksia yhdistämällä opettajan asiantuntemuksen muodot (substanssi, didaktinen ja pedagoginen) ja identiteetin tasot (yksilöllinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen). Näin on tuotettu kooste, joka kuvaa osaamisperusteisuuden opettajille tuomia haasteita identiteetin näkökulmasta. Tuloksia on havainnollistettu haastatteluista otetuilla lainauksilla. Lainaukset ovat koosteita eli yhdessä lainauksessa saattaa olla mukana otteita usean haastattelun puheesta.

SUBSTANSSIN ASIAANTUNTEMUS

Opettajan substanssin asiantuntemus sisältää opittavaksi tarkoitettujen asioiden hallitsemisen. Opettajan olisi vaikea lunastaa asemaansa alansa opettajana ja toimia uskottavasti, ellei hänellä ole asiantuntemusta aiheista, joita hän opettaa.

a. Opettaja alansa ammattilaisena

Identiteetin yksilöllisellä tasolla opettajan vahva osaaminen opettamallaan alalla yhdistyi siihen, että opiskelija saa sellaisen osaamisen, mitä myös työelämä ja asiakkaat odottavat. Työelämän käytänteiden ja teknologian muutosten takia opettajan on seurattava alan tapahtumia ja koko ajan päivitettävä osaamistaan.

Mulla pitää olla riittävä substanssiosaaminen sillon ku minä opetan ammattia. Tämmösessä työssä laatu pitää olla sitä mitä ostaja vaatii ja ei siellä ole semmosta opiskelijalaatua tai harjotuslaatua olemassakaan. Kyllä pitää mukana pysyä ja joutuu tietenki kouluttamaan itseänsä tai opiskelemaan ensin itse, että voi oppilaille puhua. Mehän ollaan sitte se alan tiedollisen puolen ohjaaja.

Identiteetin yksilöllisellä tasolla opettaja positioitui oman alansa ammattilaiseksi, joka joutuu arvioimaan minkälaisia alan peruskäsitteitä ja niiden välisten suhteiden tietämistä sekä teoreettisten mallien soveltamista erilaisten työtehtävien ja –tilanteiden hallinta edellyttää.

b. Opettaja integroijana

Identiteetin yhteisöllisellä tasolla substanssin asiantuntemus ilmeni opettajan taitona nähdä oma erityisosaamisensa osana laajempaa koulutuksen kokonaisuutta sekä tunnistaa oman ja toisten opettajien asiantuntemuksen välisiä yhteyksiä.

Olis toive, et me ruvetaan tekemään, opettajat, vielä vahvemmin sitä tiimityötä ja sitä samanaikaisopettajuutta. Ettei oltas vaan, että yks opettaja on yhdessä luokassa omine ajatuksineen, omine oppilaineen, omine töineen. Ei sellasta pirstalotunutta tietoo, et mulla on nyt tässä matikkaa ja mul on nyt tietotekniikkaa, vaan että olis enemmän sellasta kokonaisvaltasempaa se toiminta.

Kun opettaja positioituu integroijaksi ja pohtii kollegojensa kanssa yhteistyön kysymyksiä, hän mahdollisesti joutuu ainakin hetkellisesti luopumaan oman ekspertiisinsä näkökulmasta. Tällöin hänen pitää ottaa käyttöön myös muunlaista työyhteisön jäsenenä toimimiseen kuuluvaa osaamista.

c. Opettaja työvoiman tuottajana

Identiteetin yhteiskunnallisella tasolla opettajan substanssin näkökulma tuli esille osaavan työvoiman tuottamisena yhteiskunnan tarpeisiin. Perustelut tälle löytyivät lainsäädännöstä, alueelliseen työvoiman tarpeeseen vastaamisesta ja yleensä vastuusta valtion antamalle koulutustehtävälle.

Kyllähä me nyt yritetään mahollisimman hyvää ainesta saada aikaseks. Sehän on lain mukaanki se meidän päätehtävä, että me tuotetaan alueelle osaavaa työväestöä. Ja sitä ei välttämättä kaikki ehkä osaa tiedostaa, että mikä tehtävä sille Suomenmaassa on annettu ja mikä vastuu, niin sitä ei välttämättä osata sillä tavalla ajatella edes.

Opettajan työn merkitys ja vaikutus ei rajaudu vain opiskelijoiden kanssa työskentelyyn ja työyhteisön jäsenenä toimimiseen. Opettajan työn yhteiskunnallisen tehtävän myötä yksittäiselle opettajallekin lankeavaa tehtävää työmarkkinoiden tarvitsemien osaajien tuottajana ei aina välttämättä ymmärretä.

DIDAKTINEN ASIAANTUNTEMUS

Opettajan didaktinen asiantuntemus yhdistyy opetuksen, ohjaamisen ja opiskelun suunnitteluun, organisointiin, toteutukseen ja arviointiin. Se luo perustan sille, että opettajaa arvostetaan niin opettajana, ohjaajana kuin yhteistyökumppanina.

a. Opettaja kriittisenä arvioijana

Identiteetin yksilöllisellä tasolla didaktinen asiantuntemus näkyi opettajan kykyinä oman oppimiskäsityksen ja toiminnan sekä myös yhteisön käsitysten, uskomusten ja toiminnan reflektointiin.

Osaamisperusteisuus ajaa munkin ajatusmallia siihen et se lähestymistapa täytyy nyt vähän kääntää nurinperi. Lähteä sieltä et mitä siinä työssä oikeesti tarvitaan. Kyllä mäkin oon pyrkiny siihen, että jollaki tavalla uudestaan terävöittää sitä omaa opetusta. Toisaalta se kirkastaa tavotetta ja antaa ohjaustyöhön niitä perusteluja. Meiän opetus on tällä hetkellä kuitenkin vielä aika paljon sitä sellasta yksittäisten tietojen syötettä. Se ei oo niin semmosta kokonaisvaltasta.

Osaamisperusteisuus on johtanut pohtimaan omia käsityksiä ja toimintaa. Oppilaitoksen vakiintuneet käytännöt saattavat kuitenkin hidastaa uuteen siirtymistä, vaikka perustelut sille olisivat olemassa. Eivät ainoastaan osaamisperusteisuuden vaatimukset vaan myös toimiminen itseä huomattavasti nuorempien opiskelijoiden kanssa saattaa johtaa opettajan pohtimaan omaa didaktista osaamistaan.

Mä oon hyvin semmonen vanhanaikainen opettaja. Mä tunnistan nyt itsessäni että mä olen ihan auttamatta out. Mä en tiedä, miten tää nykynuoriso ajattelee, mikä se niitten maailma on, millä tavalla ne oppii. Että mistä sen motivaation, innostuksen herättää heille. Tunnistan kyllä ja tunnustan ihan suoraan, että osaamista pitää päivittää tähän osaamisperusteisuuden henkeen. Sen takia mä oon jäämäski kevääks opintovapaalle.

Tietämättömyyden ja osaamattomuuden kokemukset eivät kuitenkaan välttämättä lamauta opettajaa, sillä rasittavuudestaan huolimatta ne voivat toimia kimmokkeena sille, että epävarmuutta aiheuttavista tekijöistä halutaan saada otetta esimerkiksi lisäkoulutuksella. Kokemukset oman osaamisen riittämättömydestä ja eräänlainen ”sisäinen kaaos” saattavat kuitenkin säröyttää hyvin voimakkaasti opettajan identiteettiä.

Mä toivoisin et mä olisin jotakin, mut en mä tiää oonks mä oikeesti. Ahdistaa, että tuntee itsensä riittämättömäksi. Kyllä jotaki ihan käänteentekevää täytyy tapahtua tossa opetuksessa, se ei voi mennä näin.

Ihmisen identiteetti määrittyy sen perusteella, minkälaista tietoa hän käyttää yrittäessään ymmärtää esimerkiksi ammatillisen toisen asteen opettajana muutosten merkitystä sille, kuka hän on, kuka hän ei ole ja minkälaiseksi hän voi tulla. Identiteetti voidaankin ymmärtää elämäntarinallisena eli kertomuksena siitä, mistä tulen, kuka olen ja mihin olen menossa.

b. Opettaja organisaation uudistajana

Identiteetin yhteisöllisellä tasolla opettajan didaktinen asiantuntemus näkyi positioitumisena organisaation uudistajaksi. Henkilökohtaisten opintopolkujen rakentaminen eli poluttaminen edellyttää yhteistyötä ja neuvottelua niin opettajien kesken kuin opiskelijoiden kanssa. Erilaisia yhteistoiminnallisen oppimisen muotoja ja tiimityöskentelyä pidettiin avaimena yhteistoimintaa ja vertaisoppimista edistävään toimintaan. Opettajan oma valmius käyttää joustavasti erilaisia opetuksen ja ohjaamisen suunnittelun, toteutuksen sekä arvioinnin menetelmiä ei kuitenkaan aina riitä. Opiskelijan ajattelun virittäminen ja toiminnan ohjaaminen saattavat edellyttää uudenlaisia sisällöllisiä ja menetelmällisiä ratkaisuja mutta nämä puolestaan edellyttävät oppilaitoksen rakenteiden ja toimintakulttuurin uudelleenarviointia.

Enemmän ja rohkeemmin tehtäisiin semmosia tutkinnonosien sisällä olevia teemoja, projekteja. Aika monessa kohdassa me törmätään meidän järjestelmän jäykkyyteen. Meil ei ihan oikeesti oo konkreettisia ohjaustapoja siihen vielä luotu, ne jää meille sille puheen tasolle. Kuitenki vielä lukkari ja aika ja tuntipaikat vielä sitoo sitä ajattelua. Onko meillä rohkeutta sitte et ne nopeemmin menevät poluttaa eteenpäin tai hitaammat hidastaa?

Osaamisperusteisuutta edeltäneen koulutusajattelun aikana syntyneet rakenteet ja toimintakäytänteet saattavat haitata tai jopa estää osaamisperusteisen toiminnan. Monissa opettajayhteisöissä eletään vielä murrosvaihetta, jossa yritetään irrottautua vanhasta ja pikkuhiljaa kehitetään uudenlaisia käytänteitä. Edelleen käytössä olevat oppiainejakoon perustuvat lukujärjestykset ja aikaan perustuva suunnittelu hankaloittavat uudenlaisten suunnittelun, opetuksen, ohjauksen, arvioinnin ja yhteistyön käytänteiden syntymistä.

c. Opettaja työelämän kehittäjänä

Identiteetin yhteiskunnallisella tasolla didaktinen asiantuntemus yhdistyi työelämän toimintaympäristöjen kehittämiseen ja uudistamiseen. Osaamisperusteisuuden edellyttämä työelämäyhteistyö ja opiskelun siirtyminen entistä enemmän työpaikoille haastaa myös työpaikkojen vakiintuneet toimintakäytännöt.

Onko meidän työelämä valmis? Valitettavasti käytetään työvoimana meidän opiskelijoita. Se on opiskelijalle varmaan sillai hyvä, että hän saa sitä vastuuta ja tekee työtehtäviä, mutta kyllä hän on oikeutettu saamaan sitä ohjausta. Pitäs aina sitte muistaa se kuitenkin, että siihen tullaan oppiin niitä asioita ja siihen pitäis saada ohjaus. Must tuntuu et me ollaan aika huonosti viel tässä vaihees työelämään tiedotettu yleensäkkään osaamisperusteisuudesta.

Työelämässä tapahtuva oppiminen edellyttää toimintaympäristöjen muovaamista oppimisympäristöiksi, joissa opiskelija saa myös ohjausta. Opiskelijoiden oppimisen tukeminen edellyttää ohjaamisen sekä oppimisen ja osaamisen arvioinnin osaamista, mikä ei välttämättä ole kuulunut työpaikkojen arkeen.

PEDAGOGINEN ASiantuntemus

Pedagoginen asiantuntemus laajentaa näkökulmaa ammatillisen opettajan työssä tarvittavasta osaamisesta. Substanssin asiantuntemuksen ja didaktisen asiantuntemuksen lisäksi erilaiset kohtaamis-, yhteistyötilanteet sekä koulutuksen toteuttamiseen kuuluvat emotionaaliset, sosiaaliset ja eettiset kysymykset edellyttävät pedagogista asiantuntemusta. Pedagoginen asiantuntemus vahvistaa luottamusta opettajaan opiskelijan henkilökohtaisen ja ammatillisen kasvun tukijana.

a. Opettaja elämismaailman ymmärtäjänä

Identiteetin yksilöllisellä tasolla pedagoginen asiantuntemus yhdistyi opettajan taitoon ottaa huomioon opiskelijan elämäntilanne ja opiskelumahdollisuudet sekä auttamiseen elämänsuunnitelmien ja valintojen tekemisessä. Tämän toteutuminen edellyttää luottamusta opettajan ja opiskelijan välillä.

Mää pidän niin kovin huolta niistä mun ryhmäläisistäni ja mä otan ne aina ihan yksilönä. He luottaa minuun ja mä hoidan heidän asioitaan ja he uskaltaa tulla puhuun. Ei voi tuijottaa pelkästään sitä opettajan omaa, ammatillista näkökulmaa, vaan siinä pitää huomioida sen opiskelijan näkökulma ja opiskelijan elämäntilanne ja opiskelijan verkot ja se opiskelijan ympäröivä maailma. Meidän nuoret on todella mielenkiintoesä kehitysvaiheessa. Murkkuiän myllerrys viel voi olla osalla menossa niin miten me vahvistetaan niiden opiskelijoitten, rohkeutta, vastuunototokyä, itsenäistä otetta tähän opiskeluun, koska sitä ne tulee tarvitsemaan.

Tieto erilaisten elämänvaiheiden, ikäkausien ja muutosten vaikutuksista ihmiseen auttaa opettajaa ymmärtämään opiskelijan omaa näkökulmaa opiskeluun. Ikäkauden sekä perhe- ja elämäntilanteen merkityksen ymmärtäminen auttaa opettajaa priorisoimaan asioita omassa toiminnassaan. Riippumatta käsiteltävästä ja opittavasta asiasta opettajan kiinnostus siitä, mitä opiskelijoiden mielessä yleensä liikkuu, miten he juttelevat asioista, tapahtumista ja ihmisistä sekä minkälaisia huolia ja ongelmia heillä on auttavat ymmärtämään opiskelijan kokonaistilannetta. Se luo perustan myös yhteistyölle vanhempien kanssa.

b. Opettaja ilmapiirin rakentajana

Identiteetin yhteisöllisellä tasolla pedagoginen asiantuntemus näkyi vuorovaikutuksen ja ihmissuhteiden merkityksen korostamisena. Herkkyyttä opetus-, ohjaus- ja opiskelutilanteiden ilmapiirille ja mahdollisille ongelmille pidettiin keskeisenä sille, että oppimisessa jää tilaa myös itseluottamuksen ja sosiaalisten taitojen kehittymiselle.

Se vertaisoppimine ja se ryhmässä oleminen on täällä iha hirveen tärkeätä, et ne oppii olemaan erilaiste ihmisten kanssa. Että ainaki mä voisin omalla toiminnallani vaikuttaa siihen et se työilmapiiri ja se koko ryhmän dynamiikka se yhteishenki

olis semmone et siellä kaikil ois mukava olla. Ehkä mä aattelen et se osaamine on myöski sellasta et ne niin sosiaalisesti pystys olee sellasia ihmisiä, jotka tulee muiden kans toimimaan. Tasapuolisuus on pystyttävä näyttämään, sitä kautta saahaan sitä luottamusta ja ilmapiiriä. Meillä osa opettajistakin ajattelee et se tasa-arvosuus tarkoittaa, että jokaiselle sama määrä kauhalla.

Heterogeenisten ryhmien kanssa työskentelevä opettaja kohtaa hyvin erilaisissa tilanteissa olevia opiskelijoita. Tällöin hän joutuu monenlaisten sosiaalisten, emotionaalisten, eettisten ja moraalisten kysymysten äärelle: Miten kohdata erilaisuutta ja monenlaisuutta? Kuinka kohdata monikulttuurisia ja erilaisia sosiaalisia taustoja omaavia opiskelijoita? Kuinka kasvat-
taa opiskelijoita tulevaisuuden ja epävarmuuden kohtaamiseen? Kuinka otetaan huomioon opiskelijoiden elämäntilanteiden yllättävät muutokset? Huolimatta opiskelijoiden taustojen ja elämäntilanteiden erilaisuudesta jokaisen yksilöllistä huomioimista pidettiin lähtökohtana luottamuksellisen ilmapiirin syntymiselle. Siitä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa on opet-
tajien keskuudessa kuitenkin vielä erilaisia tulkintoja.

c. Opettaja kasvattajana

Identiteetin yhteiskunnallisella tasolla pedagoginen asiantuntemus tuli esille kasvatta-
jan positiona. Yhteiskunnan ja työelämän jäsenenä toimimisen katsottiin edellyttävän ammattispesifien tehtävien hallitsemisen lisäksi erilaisia vastuunottamiseen ja yhteisö-
jen jäsenenä toimimiseen liittyviä sosiaalisia ja yhdessä toimimisen taitoja, joita ammatil-
lisen koulutuksen täytyy tukea.

*Sitä mä viel korostan, et meidän työ on vielä kasvatustyötä. Sekä ihmisenä että sit siinä ammattiosaamisen puolella. Kaikkia yritetään viedä kaidalle tielle ja oppimi-
sen ja osaamisen tielle elämässä kaikilla osa-alueilla. Et tää ei oo ainoastaan se et mä opetan sille ammattia, vaan se on elämässä yleensä. Opiskelija saa sen riittä-
vän tuen, että hän jaksaa, pystyy, viitsii opiskella ja sitte valmistua ja kiinnittyä eri-
lailla yhteiskuntaan. Ja sitte tietysti se, että he rakentais sitte vielä omalta osaltaan
yhteiskuntaa eikä oliskaan se kustannuserä.*

Kasvattajana opettaja joutuu pohtimaan myös oman toimintansa ja yleensä koulutuk-
sen eettisiä ja moraalisia kysymyksiä. Koulutuksen päämääränä ei pidetty vain poten-
tiaalisen työvoiman tuottamista, vaan myös perustan rakentamista opiskelijan hyvälle
elämälle ja kansalaisena toimimiselle. Kasvattajana opettaja tukee opiskelijan positiivista
minäkuvaa, kehitystä ja hyvinvointia sekä kasvua yhteiskunnan aktiiviseksi jäseneksi.

Taulukossa 1 on koottu yhteen näkökulmat siitä, mitä osaamisperusteisuus edellyttää
opettajan identiteetiltä. Näistä näkökulmista käytetään nimitystä opettajan identi-
teettipositiot. Identiteettipositioissa tulee esille osaamisperusteisuuden edellyttämä
moni-identtisyys, eräänlainen identiteettikirjo.

TAULUKKO 1. OSAAMISPERUSTEISUUS JA OPETTAJAN IDENTITEETTIPOSITIOT

	IDENTITEETIN YKSILÖLLINEN TASO	IDENTITEETIN YHTEISÖLLINEN TASO	IDENTITEETIN YHTEISKUNNALLINEN TASO
SUBSTANSSIN ASiantuntemus USKOTTAVUUS ALAN OSAAJANA	Alansa ammattilainen Alalla tarvittavan osaamisen ja tiedon ajantasaisuuden varmistaminen	Integroija Oppiaine- ja koulu- tusalaraajoja ylittävä yhteistyö.	Työvoiman tuottaja Osaajien tuottami- nen työmarkkinoille.
DIDAKTINEN ASiantuntemus ARVOSTUS OPETTAJANA JA OHJAAJANA	Kriittinen arvioija Oman oppimiskäsi- tyksen ja toiminnan pohtiminen. Opetus- ja ohjaus- työn roolien, käytän- teiden ja odotusten tiedostaminen ja kriittinen arviointi.	Organisaation uudistaja Uusien käytänte- den kehittäminen yhdessä eri ryhmien kanssa. Joustava ja menetel- mällisesti monipuoli- nen toiminta opiske- lijoiden kanssa.	Työelämän kehittäjä Yhteistyö työelämän edustajien kanssa. Työelämän oppi- misympäristöjen ja ohjaukseen käytäntöjen kehittäminen.
PEDAGOGINEN ASiantuntemus LUOTTAMUS KASVUN TUKIJANA	Elämaailman ymmärtäjä Opiskelijan po- tentiaalinen, elä- mäntilanteen ja tulevaisuusodotus- ten merkityksen ymmärtäminen. Kohtaamistilanteiden eettiset ja moraaliset kysymykset.	Ilmapiirin rakentaja Kasvun kannalta myönteisen toimin- nan ja vuorovaiku- tuksen edistäminen. Yhteistyötilanteiden eettiset ja moraaliset kysymykset.	Kasvattaja Opiskelijan hyvän elämän ja kansalaise- na toimimisen taito- jen edistäminen. Koulutuksen eettiset ja moraaliset kysy- mykset.

Nämä opettajan identiteetti-positiot osoittavat, että usein käytetty ilmaisu ”opettajasta ohjaajaksi” on turhan kapea-alainen ja osin myös harhaanjohtava. Osaamisperusteisuus edellyttää opettajalta laajaa identiteettikirjoa sekä identiteetin vaihtelua ja erilaista painottumista nopeasti vaihtuvissa tilanteissa. Tämä saattaa tuottaa opettajalle epävarmuutta, sillä hänen on tehtävä nopeita valintoja monen erilaisen toimintavaihtoehdon välillä. Opettajan itsensä kannalta saattaa olla stressaavaa, että eri identiteetit eivät ole toisiaan täydentäviä, vaan saattavat olla jopa ristiriidassa keskenään.

YHTEENVETO JA POHDINTA

Osaamisperusteisuuden perustuva koulutusajattelu vaikuttaa opettajan käsitykseen itsestään ja omasta osaamisestaan. Tässä tutkimuksessa on hahmoteltu osaamisperusteisuuden edellyttämää käsitystä opettajan identiteetistä. Osaamisperusteisuus edellyttää opettajalta laajaa identiteettikirjoa. Opettaja joutuu koko ajan ottamaan ja vaihtamaan positioitaan suhteessa omaan opetusalaansa, tutkinnon perusteissa ja opetussuunnitelmassa määriteltyihin sisältöihin ja tavoitteisiin, työelämäyhteistyöhön, opiskelijoihin ryhmänä ja yksilöinä sekä itseensä opettajana ja ohjaajana. Ongelmana on, että opettajalta edellytetyt identiteetit saattavat olla ristiriitaisia. Näin opettaja on siis jatkuvassa itsensä ja oman toimintansa arvioinnin tilassa, joko tietoisesti tai huomaamattaan. Tämä saattaa vaikuttaa opettajan jaksamiseen ja yhteistoimintaan niin kollegojen kuin opiskelijoiden kanssa.

Opettajien identiteettityön tukeminen olisi syytä ottaa oppilaitoksissa tietoiseksi toiminnan kehittämisen kohteeksi, sillä identiteetti on yhteydessä toimintakyvyn kehittymiseen sekä haluun toimia muutoksessa ja etsiä uusia toimintatapoja (Beijaard, Meijer & Verloop 2000; Ropo 2015). Kaikki muutokset, toivotutkin, herättävät aina ristiriitaisia tunteita: sekä toiveita paremmasta että myös epäilyjä lopputuloksen suhteen. Jos ihminen kokee, että hänen edellytetään ymmärtävän itsensä eri tavalla kuin aikaisemmin, epävarmuus saattaa konkretisoitua vastarinnaksi. (Kukkonen & Jussila 2015.) Muutoksen vastustaminen saattaa kuitenkin olla tärkeä osa uudenlaisen identiteetin rakentumisessa. Sekä kriittisyys osaamisperusteisuutta kohtaan että sen hyväksyminen onkin mahdollista ymmärtää osaksi identiteettityötä.

Identiteettityön ja omien toimintatapojen uudistamisen ei kuitenkaan pidä jäädä pelkästään opettajien itsensä vastuulle. Organisaation rakenteiden ja toimintakulttuurien tulee olla siinä määrin joustavia, että uudenlainen toiminnan organisointi yhteistyössä voi toteutua. Myös opiskelijoita on autettava ymmärtämään, miten osaamisperusteisuus eroaa heidän aiemmista opiskelukäytänteistään.

LÄHTEET

- Beijaard, D., Verloop, N. & Vermunt, J., D.** 2000. Teachers' Perceptions of Professional Identity: an Exploratory Study from a Personal Knowledge Perspective. *Teaching and Teacher Education* 16 (7), 749-764.
- Beijaard, D., Meijer, P.C. & Verloop, N.** 2004. Reconsidering Research on Teachers' Professional Identity. *Teaching and Teacher Education* 20 (2), 107-128.
- Bullough, A., Renko, M. & Myatt, T.** 2014. Danger Zone Entrepreneurs: The Importance of Resilience and Self-Efficacy for Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice* 38 (3), 473-499.
- Harré, R. and Van Langenhove, L.** 1999. *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Blackwell.
- Kukkonen, H., Tapani, A., Ilola, H., Joensuu, M. & Ropo, E.** 2014. Opettajaidentiteetin rakentuminen ammatillisessa opettajankoulutuksessa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja 2/2014*. Ammatillisen koulutuksen vaikuttavuus. OKKA-säätiö: Helsinki, 28-48.
- Kukkonen, H. & Jussila, A.** 2015. Osaamisperusteisuuden alkeet – muutoksessa toimimisen lyhyt oppimäärä. Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja B. Raportteja 84. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu.
- Kukkonen, H. & Jussila, A.** 2016. Osaamisperusteisuuden vahvistaminen ammatillisen toisen asteen koulutuksessa. TAMKjournal. 29.11.2016. <http://tamkjournal.tamk.fi/osaamisperusteisuuden-vahvistaminen-ammattillisen-toisen-asteen-koulutuksessa/> Luettu 5.5.2017.
- Ropo, E.** 2015. Identiteetti tutkimuskohteena. Teoksessa Ropo, E., Sormunen, E. & J. Heinström (toim.) *Identiteetistä informaationlukutaitoon. Tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere: Tampere University Press. 26-47.
- Timostsuk, I. & Ugaste, A.** 2010. Student Teachers' Professional Identity. *Teaching and Teacher Education: an International Journal of Research and Studies* 26 (89), 1563-1570.
- Vähäsantanen, K.** 2013. Vocational Teachers' Professional Agency in the Stream of Change. *Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research* 460. Jyväskylä, Finland: University of Jyväskylä.
- Yrjänäinen, S. & Ropo, E.** 2013. Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen. Teoksessa E. Ropo & M. Huttunen (toim.) *Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa*. Tampere: Tampere University Press. 17-46.